

A könyvek, újságok, folyóiratok és olvasókörök fejlődése a magyarországi bunyevacoknál a XIX. század második felében

UROŠEVIĆ DANILO

A bunyevacok évszázadokig olyan viszonyok között éltek, amelyek nem engedték meg a nemzeti fejlődést. Ez nemcsak az uralkodó körök politikájának volt a következménye, hozzájárultak azok a bunyevacok is, akik birtokaik megtartása vagy más céljaik érdekében nemcsak hívei, hanem gyakran agitátorai is voltak a magyarosítási politikának. Ők akadályozták meg, hogy *Gaj* nyelvreformja és a horvát kulturális újjászületés eljuthasson a bunyevacokig. A bunyevacok elnemzetlenedésének a folyamata már a kiegyezés előtt is erős volt. De már a kiegyezés előtt kialakult a szerbeknél és a horvátoknál olyan mozgalom, amely a bunyevacok kulturális és nemzeti újjászületését tűzte ki célul.

Az első ilyen értelmű konkrét segítséget Djordje *Popović* nyújtotta a bunyevacoknak, aki *Danica* c. irodalmi lapjában nagy figyelmet szentelt nekik. Lapja hasábjain bunyevac népdalokat közölt, sőt kivonatossan publikálta *Pestalić* „*Dostojna plemenite Bačke*” (A nemes Bácskához méltó . . .) c. poémáját. Valamivel később, 1866-ban, *Popović* rábeszelésére *Boško Vujić*, *Bozo Šarčević* támogatásával kiadta az egész költeményt külön könyvben. Midőn *Popović* e könyv megjelenését üdvözölte, arra kérte *Vujić*ot, hogy „ne sajnálja a fáradságot, adjon ki ismét valamilyen könyvet a bunyevacoknak, hogy megkedveljék a nemzeti irodalmat”.¹ Már a következő évben a *Danica* ismét közölt egy bunyevac elbeszélést *Antun Bunyevac* címmel. Ugyanakkor bejelentette olvasóinak, akik között már voltak bunyevacok is, hogy *Amvrosije* (*Boza*) *Šarčević*, az ismert bunyevac hazafi „bunyevac terminológiát ír”.² *Popović* *Vujić*tyval és *Stefan Frušić*tyval együtt 1867-ben bunyevac naptárt is adott ki, amelyet „*Djordje Popović* nemcsak egyedül szerkesztett, hanem egyedül töltött meg tartalommal is”.³ Ezen kívül a vajdasági szerbek támogatásával megjelent az első olyan folyóirat is, amely bunyevac nyelvjárásban és a hagyományos bunyevac helyesírással volt írva. *Zmajtól* megtudjuk, hogy *Djordje Radić*, a *Seljak* (Paraszt) c. folyóirat szerkesztője engedélyt kapott arra, hogy lapját latin betűkkel is kinyomathassa, „még-hozzá azon a nyelvjáráson és helyesírással, amelyet bácskai bunyevac testvéreink használnak, miután ezek öt erre több alkalommal is felkérték”.⁴

Zmaj *Jovanović* szintén azok közé tartozott, akik elsőik között támogatták a bunyevac újjászületést; olvasmányos, érthető és dallamos verseivel járult hozzá az ügyhöz. A *János vitéz* fordítása megjelenése után több bunyevac hazafi azzal a kéréssel fordult *Zmaj*hoz, hogy segítsen azokon, akiknek saját nyelvükön nincs olvasnivalójuk, s emiatt egyre inkább pusztulnak. *Franjo Bodolski*

azon vágy által vezetettve, hogy a bunyevác nép megszeresse a könyvet, amely elősegítené és meggyorsítaná a nemzeti öntudat fejlődését, felkérte Zmajt, hogy „engedélyezze e műnek bunyevác nyelvjárásra való lefordítását, mert reméli, hogy megtetszik a népnek”. Zmaj bele is egyezett, hogy a fordítást átírják bunyevác nyelvjárásra „mert mi azt kívánjuk, hogy bunyevác testvéreink kezdenek végre népi nyelvükön írt könyveket olvasni, hadd legyen kedves nekik az anyanyelv, s mondjanak le végre az idegen imádatról”. E kiadványból nem maradt fenn egy példány sem, de hogy 1862-ben Franjo *Bodolski* valóban kiadta, azt bizonyítja pop-Paja *Kujundžić* „*Svičanje*” (Pírkadat) c. cikke is, amelyben ezt a *János vitéz*-fordítást is megemlíti.⁶

A Kiegyezés után, s különösen a nemzeti kisebbségekről szóló 1868/XLVI. sz. törvénycikk megjelenésével, a kisebbségekben felébredt a remény, hogy jobb napok következnek majd be, kulturális és nemzeti fejlődésükre. S ahogyan a szerbek *Miletić* vezetésével harcot indítottak a törvényben biztosított jogaik kivívásáért, azonképpen néhány bunyevác hazafi is megtette az első lépéseket népe kulturális felvirágoztatása érdekében. *Miletić* és *Strossmeyer* példája nyomán *Bozo Sarčević* és *Ivan Antunović* is meggyújtották a népművelés lángját s megkezdték azt az akciót, amelynek csak az első világháború kirobbanása tudott véget vetni. A törvény által biztosított jogok alapján ők ketten megállapodtak abban, hogy a bunyevácok és sokácok számára, akiknek addig nem voltak anyanyelvükön írt könyvek, sem újságjaik — most ők lapot fognak kiadni. Hogy minél több embert megnyerjenek e célnak, Szabadkán összehívtak egy értekezletet, számítva a legtekintélyesebb bunyevác személyiségeket, valamint a bunyevác értelmiség képviselőinek megjelenésére. Ez a vállalkozásuk azonban nem sikerült, mert a jelenlevők többsége kijelentette: „mi már elmagyarosodtunk”.⁷ E kudarc azonban a kezdeményezőket nem ejtette kétségbe. *Antunović* már 1869. augusztus 15-én felhívást intézett a bunyevácokhoz és sokácokhoz, amelyben bejelentette, hogy bunyevác és sokác újságot fog kiadni. Hangoztatva a hazafiság és népbe vetett hit szükségességét, *Antunović* így fordult hozzájuk: „Kedves testvéreim, megvirradt, legyen hát vége a hasztalan panaszkodásnak, itt az idő és felhívunk mindenkit, akiben még bunyevác és sokác vér forr, hogy egyesüljünk, társítsuk erőnket és minden lehetőségünket, s mentjük meg népünket...”.⁸ Azt, hogy *Antunović* így fordult népéhez, azzal lehet magyarázni, hogy a bunyevácok akkor igen alacsony műveltségi fokon álltak, nemzeti öntudattal pedig alig rendelkeztek. Az elnemetlenedés nemcsak az értelmiségiek körében kapott lábra, hanem az egyszerű parasztok között is: egész falvak „elmagyarosodtak vagy elnémetesedtek”.⁹

A kudarc után magára maradt és reménye vesztett *Sarčević*nak és *Antunović*nak segítségre és bátorításra volt szüksége. Meg is kapták ezt részben *Strossmeyer*től, aki addig is szakadatlanul biztatta és segítette őket, részben pedig az Egyesült Ifjúságtól. Az Egyesült Ifjúság ekkor is folytatta azt a tevékenységét, amelynek a célja az összes délszlávok egységének a kialakítása volt, pártfogása alá vette hát a bunyevácok születő kulturális és nemzeti mozgalmát is. A szervezetnek Kikindán megtartott negyedik közgyűlése megtárgyalta *Antunović* bunyevác és sokác újságjának a kérdését is. Először egy *Boško Vujić* vezetésével álló bácskai delegátusokból alakított külön bizottság hánytá-vetette meg, hogyan tudna a szervezet segíteni a bunyevácoknak és újságjaiknak, majd javaslata alapján egyértelmű határozat született: „A közgyűlés hangoztassa rokon-

szenvét e vállalkozás iránt, melynek célja bunyevác újság megjelenése, ajánlja ezt a nép figyelmébe s hívja fel íróinkat, hogy amennyire csak tudják, támogassák”¹⁰. A határozatot az Egyesült Ifjúság megküldte Bozo Šarčevićnak egy olyan ígéret kíséretében, mely szerint „privát és nyilvános úton egyaránt reklámot csinálnak annak érdekében, hogy a bunyevác lap anyagi és erkölcsi támogatást kapjon”¹¹. Antunović Miša *Dimitrijević*nek írt levelében megköszönte az Egyesült Ifjúságnak azt, hogy hajlandó a bunyevácokkal megosztani a kezdet nehézségeit. „... Fogadjátok testvéri köszönetünket ... a ti erőitek hatalmas ... nagy lehet hát a támogatások is ...” — írta Antunović a levelében.¹²

Bár a bunyevácok többsége éppen olyan örömmel üdvözölte Antunović szándékát, mint a szerbek és a horvátok, akadtak még a bunyevác értelmiség képviselői között, különösen a hivatalnoki tisztséget viselők között, szép számmal olyanok is, akik minden erejükkel és hatalmukkal már a kezdet kezdetén el akarták fojtani az efféle próbálkozásokat. Ám Antunović erős akarata, az egyszerű emberek támogatása legyűrte a nehézségeket. 1870. március 19-én megjelent a *Bunyevác és sokác újság* (Bunjevačke i šokačke novine) első száma. A lap céljairól szólva Blaž *Modrošić* elmondja: „Fáradságos munkánkat 1869-ben azért kezdtük, hogy felébresszük az alvó bunyevácokat és sokácokat, hogy talpra álljanak, s hogy olyan ösvényre tereljük őket, amelyen felkarolhatják a tanulságos könyvet, s a többi művelt nép után szaladhatnak, hogy még idejében odaérkezhessenek a templomhoz, amelyben művelődést kap mindenki, s külön is a szláv törzs.”¹³

A lap megjelenését lelkesen üdvözölték, mert ezáltal lehetővé vált, hogy körülötte tömörüljön mindenki, aki szíven viseli a népművelés ügyét. Az újság szervező ereje abban nyilvánult meg, hogy a bunyevác településeken hamarosan kis csoportok alakultak, amelyek terjesztették és támogatták a lapot, ama meggyőződés által vezetve, miszerint ezentúl „a bunyevác és a sokác a tudomány és a műveltség ösvényén soha többé nem fog elszenderedni”.¹⁴ A lap a bunyevác falvakon kívül eljutott minden olyan nagyobb településre is, ahol horvátok és szerbek éltek, sőt még a távoli Crna Gorába is.

A múlt század 70-es éveiben nem volt könnyű dolog lapot kiadni és szerkeszteni. A hatóságok éberren figyelték Antunovićnak és munkatársainak, de még a lap előfizetőinek is minden egyes lépését. Akadályozták Antunović munkáját bunyevác ellenfelei is megvető nyilatkozataikkal, amelyekkel igyekeztek tőle távol tartani a vele együttműködni kívánókat. Ezért már a kezdet kezdetén magára maradt. Nehézségeiről így ír Ilija *Okrugić*hoz intézett levelében: „Már akkor, amikor még csak terveztem e szerencsétlen lapnak a kiadását, minden ajtón bekopogtattam, kértem és könyörögtem, hogy megfelelő helyettesemre akadjak, mert láttam, hogy hamarosan elhagy az erőm, de ilyet nem találtam ...”¹⁵

A bunyevác és sokác újság a nép művelésében látta az elnemzetlenedés megakadályozásának lehetőségét. A cikkírók állandóan hangoztatták, hogy minden művelt és kulturált nép szakadatlanul fejlődik, s a bunyevácoknak is követniök kell példájukat, ha nem akarnak mögöttük elmaradni. Az újságnak úgyszólván minden számában hangsúlyozták, hogy minden bunyevác hazafinak, különösen a tanítóknak és a papoknak szent kötelessége a népben a műveltséget terjeszteni, a népet megtanítani minden hasznos, szép és tanulságos dologra. A lap e népművelőknek állandó tanácsokat adott, hogyan segítsék elő az önképzést. Az olva-

sás, az önművelés és az önképzés — hangoztatta az újság — egyetlen biztosítéka annak, hogy a nép megszerezze a jólétet, s megmentse önmagát és fajtáját.¹⁶

A lap az ismeretterjesztő tevékenységgel egyidőben egyre inkább kezdte hangoztatni másik célját is, azt, amelyet az elején csak sejtethetett: a nemzeti egyenjogúságért való harcot. Ezt a programot már javarészt Antunović munkatársai vetették föl, elsősorban Blaž Modrošić, aki az újságnak 1872. szeptember 20-i számában így fogalmazta meg a bunyevácok követeléseit: „...Teljesen biztosítva akarjuk látni nemzeti mivoltunkat. Mindenütt és mindenben akarjuk anyanyelvünket, a templomban, iskolában, országgyűlésen, bírósági tárgyalóteremben, és minden közügyben. Teljes polgári egyenjogúságot és egyenlőséget akarunk a magyar néppel. Azt kívánjuk, hogy az unoka megismerje a nagyapját, hogy ami a mienk, az a mienk maradjon, hogy a kormány ne vesztegessen meg, ne nyomjon el, ne fenyegetsen és ne álljon bosszút, hanem igazságosan járjon el. Akarjuk szokásainkat, kólónkat, dalainkat ...”

Egy ilyen kategórikusan megfogalmazott programot az akkori uralkodó körök nem hagyhattak válasz nélkül. *Trefort*, közoktatásügyi miniszter, erőlyesen felszólította *Haynald* érseket, hogy tiltsa meg Antunovićnak a bunyevác újság kiadását. Az érsek nyomására Antunović kénytelen volt lapját beszüntetni. Am jöllehet a *Bunyevác és sokác újság* 1872. december 26-án jelent meg utoljára, a bunyevácok nem maradtak lap nélkül, mivel Antunović továbbra is kiadta a *Vilát*, amely addig az újság mellékleteként jelent meg. Magyarázata az volt, hogy a *Vila* „életképesebb és népünknek jobban megfelel”¹⁷. Antunović áldozatkészsége folytán a *Vila* már a következő évben megindult önálló lapként, s most ez segítette a bunyevác népet abban, hogy megőrizze és fejlessze anyanyelvét, harcoljon egyenjogúságáért, biztosítsa fejlődését.¹⁸ A *Vila* becsülettel teljesítette ezt az első számban maga elé tűzött programot, többek között azáltal, hogy számos történelmi, mezőgazdasági, egészségügyi és más ismeretterjesztő tanulmánynak adott helyt hasábjain.

A lap minden év végén visszapillantott vezéreikébe a végzett munkára s meghatározta jövő évi programját. „Amióta népünk szellemi téren újjászületett, egészen napjainkig, az volt a szándékunk, s lesz a jövőben is, hogy népünket mindenütt Magyarországon a gyenge hírnökünkkel ébresszük, felemeljük az újsághoz és a könyvhöz szoktassuk, amelyekből megtanulja nyelvének méltóságát és fontosságát, s nemzetiségére jelentőségét, mert ebből származik a törvény által megerősített teljes polgári szabadság.”¹⁹

Jöllehet létezett „a törvény által biztosított polgári szabadság” a *Vilára* különösen 1875 után egyre nagyobb nyomás nehezedett. *Haynald* érsek szüntelenül figyelmeztette Antunovićot, hogy a magyar kormány nem nézi munkásságát jó szemmel. Egyre inkább előtérbe kerül az a körülmény, hogy a bunyevácok, illetve akkori vezetőik szoros kapcsolatban állnak Zágrákkal és Újvidékkel, hogy újságjaikat valójában horvátok, illetve szerbek írják. Mindennek az lett a következménye, hogy Antunović 1875. március 13-án kénytelen volt a *Vilát* beszüntetni.

Am Antunović fiatalabb és kitartóbb tanítványai és harcostársai nem nyugodtak bele a gondolatba, hogy a bunyevácok lap nélkül maradjanak. Ezért Blaž *Modrošić*tyval az élen elhatározták, hogy a *Vilát* továbbra is megjelentetik. Székhelyüket a bunyevác településektől távol eső Kalocsáról áttették Bajára, illetve Bajaszentistvánra, amely város Szabadkával együtt a bunyevácság köz-

pontjának számított. Bajaszentistvánon Stjepan *Grgić* támogatásával Julka *Ikotić* nyomdájából a *Vila* első száma november 10-én került ki. Tartalma csupán annyiban változott, hogy most még harcosabban szállt síkra népe érdekeiért. Volt azonban mégis egy lényeges különbség: az új *Vilát* irodalmi, szerb-horvát nyelven írták. Emiatt a szerkesztőket számos bírálat érte, többek között Antunović részéről is. Modrošić azonban tudta, hogy a bunyevácok csak a szerbekkel, horvátokkal és a többi délszlávval együtt tudják elérni nemzeti és kulturális fejlődésüket, s ezért energikusan védelmére kelt a *Vila* új nyelvi irányzatának.²⁰

A *Vila* reneszánsza nem volt hosszú életű. A hatóságok szüntelenül akadályokat gördítettek Modrošić és a *Vila* többi munkatársa elé, állandó nyomást gyakoroltak rájuk, de a lap előfizetőinek a száma is egyre csökkent. Így hát végül is 1876 augusztusában kénytelenek voltak a *Vilát* beszüntetni.

AZ ELSŐ OLVASÓEGYLETEK MEGALKULÁSA

A bunyevác lapok megindítására tett kísérletekkel egyidőben megindultak a bunyevác egyletek létrehozására irányuló akciók is. A magyar, horvát és szerb kulturális fejlődés példája azt mutatta, hogy a kulturális célokat az iskolák mellett legjobban a különféle művelődési egyleteken keresztül lehet megvalósítani. Maga Antunović is sokat tevékenykedett társadalmi téren, mielőtt a bunyevác újjászületés mozgalmát megindította. Kalocsán az ő nevéhez fűződik a takarékpénztár és a jótékony célú nőegylet megalakítása. Egyike volt a kalocsai olvasókör megalapítóinak is, amelynek maga is jelentékeny összeget adományozott könyvek vásárlására.²¹ Lapja megindítása után cikkeiben munkatársaival együtt szüntelenül buzdította a bunyevácokat, hogy vegyenek példát a műveltebb nemzetekről s kövessék ezeket. Konkrétan is rámutatott arra, hogyan kell ezt tenniük: rendezzenek előadásokat és táncmulatságokat, ahogyan ezt a kalocsai magyar olvasókör teszi, s fordítsák a jövedelmet újabb olvasókörök és egyletek létrehozására. Felhívta a tanítókat és a papokat, hogy állandóan képezzék önmagukat, mert csak így tudnak majd népük műveltségéhez hozzájárulni, amihez arra is feltétlenül szükség van, hogy a népnek minden megyében és minden településen legyenek művelődési egyletei és jól berendezett olvasóköröi.

Ez az állandó és buzgó propaganda, valamint az olvasókörök és egyéb művelődési egyletek általános fellendülése a Kiegyezés után azt eredményezte, hogy a 70-es évek elején megszülettek az első bunyevác egyletek is. Az eddig ismert adatok szerint az első ilyen egylet Antunović munkássága színhelyének a közelében, a Kalocsától alig néhány kilométer távolságra fekvő Bátyán jött létre. Az ottani bunyevácok 1872 októberi keltezéssel küldték be kérvényüket a Belügyminisztériumba a jövőbeni egylet alapszabály-tervezetével együtt. Az engedélyt ugyanazon év november 17-én meg is kapták, s a bátyai olvasókör megkezdhette munkáját. Első elnöke *Lehótzki* Imre volt.²²

A következő évben már a Kalocsa, Baja, Bácsalmás és Szabadka környékén levő bunyevác falvak legtöbbszörében működtek az olvasókörök. 1873-ban alakult meg a katymári olvasókör, Evgenije *Navratić* elnökségével,²³ továbbá a garai és a mélykúti,²⁴ valamint a csávolyi olvasókör. 1874-ben Vaskúton,²⁵ Felsőszentivánon és Dusnokon²⁶ alakult bunyevác olvasókör. Szabadka és Baja kivételével a következő évben a bunyevác olvasókörök szinte gombamódra szaporodtak,

Az olvasókörök közötti együttműködés is kialakult. Ebben elől járt a bajmoki olvasókör, amely még 1869-ben alakult meg,²⁷ s így a legtöbb tapasztalattal rendelkezett.

Alapszabályaik értelmében az olvasókörök évente tartottak közgyűlést, amelyen a vezetőséget is megválasztották. Igaz, alapszabályaikból és elnevezéseikből nem derül ki, hogy ezek teljesen nemzeti jellegű olvasókörök voltak, kerülő úton azonban ez is ki lett mondva, mint pl. a katymári, dusnoki és vaskúti kör esetében: tagjuk lehetett minden becsületes állampolgár, tekintet nélkül nemzetiségére, vallására és nyelvére. Más szóval, ezekben az olvasókörökben a tagok anyanyelvét is használhatták és az anyanyelvükön írt könyveket is olvashattak. Az olvasókörök már megindulásukkor nagy figyelmet szenteltek ismeretterjesztő előadásoknak. Kebelükben különböző műkedvelő csoportok is alakultak, énekarok és színjátszó csoportok. Alapszabályaik értelmében a könyv terjesztését és az olvasási kedv ápolását is szíven kellett viselniük, ezért számos lapot járattak, könyveket vásároltak. Bár az anyanyelven írt könyvek beszerzése nehézségekbe ütközött, az olvasókörök ilyenekhez is hozzájutottak. Könyvtáraikat rendszerint csak a tagság használhatta, de egyesek — mint pl. a katymári — engedélyezték másoknak is könyvek kölcsönzését.

Tevékenységük nem is maradt eredménytelen. A falvakban ugrásszerűen megnőtt az érdeklődés az önművelés, az olvasás és a továbbképzés iránt. Az olvasókörök nemzeti jellegüknél fogva ekkortájt az egyedüli olyan „hivatalos”, legális intézményeket képezték, amelyek a bunyevácok kulturális kérdéseivel foglalkoztak.²⁸

Iskolák és 1876 után újságok hiányában a bunyevácok már csak olvasókörökön keresztül kísérlethették meg annak a programnak a megvalósítását, amelyet a bunyevác és sokác újság 1872-ben tűzött ki. Ivan Antunović ebben is oroszlanrészt vállalt. A nemzeti jogoknak és a bunyevác művelődésnek ez a fáradhatatlan harcosa 1872 után több vallás erkölcsi és hazafias tartalmú művet is írt és adott ki, bunyevác nyelvűeket is. Ezekben, de a latin és a magyar nyelven írt műveiben is Antunović tanítóként és hazafiként arra oktatta bunyevácait, hogyan szerezhetik meg legkönnyebben a műveltséget, s térhetnek rá a nemzeti egyenjogúság és a jólét útjára. Művei tele vannak a művelt és haladó nemzetek példájára való hivatkozással, s arra való utalással, hogy mi lesz sorsuk az olyan népeknek, amelyek nem voltak hajlandók a fejlődés útjára rátérni. Ő írta először a bunyevácok történetét is. Ez a mű, a *Tanulmány a Duna- és Tisza menti bunyevácokról és sokácokról* (Rasprava o podunavskim i podtisanskih Bunjevaca h is Sokcih) ma is a bunyevácokról írt munkák legjobbjainak egyike.

A *Vila* nemcsak folyóirat volt, hanem központ is, amely maga köré tömörítette a bunyevácokat és a bunyevác olvasóköröket. Megszűnése után egyre érezhetőbbé vált egy központi bunyevác intézménynek a szükségessége. Először Baján próbáltak egy ilyen jellegű olvasókört létrehozni, de sikertelenül, mert a helyi hatóságok szigorú rendszabályokat fogantatosítottak mindazokkal szemben, akik ilyesmivel próbálkoztak. Emiatt a volt *Vila* köré tömörült bunyevác értelmiségnek harcosabbik része fokozatosan áttelepült Szabadkára, ahol a 70-es évek végén a bunyevácoknak már nemcsak sajtó értelmiségük volt, hanem a helyi hatóságokban is egyre nagyobb szerepet kezdtek játszani. Jórészt ennek köszönhető, hogy 1878-ban a szabadkai népkörből a bunyevácok kiválhattak és külön népi kaszinót alakíthattak. Ez már kezdettől fogva központi szerepet ját-

szott minden nagyobb szabású bunyevác akcióban. Ezt belátta Antunovl  is, aki Djeno *Djuli *hoz  rt levelében meg is jegyezte, hogy „mély meggyőződésem szerint ettől a kaszin tól függ nemcsak a szabadkai, hanem a többi magyarországi bunyevácok fejlődése is. Ha ez a népi kaszinó jól veti meg a maga  gy t,  z ltai nemcsak azt  rj k el, hogy a bunyevácok szellemi művelődése jó talajba lesz elvetve, hanem azt is, hogy háromszoros termést hoz majd a maga bunyevác színterén.”²⁹

Antunovi  a szabadkai olvas k rt is a népi műveltség székhelyének tartotta, olyan intézménynek, ahová az ember azért kell hogy járjon, hogy nemzeti szellemet szívjon magába. Éppen ezért azt tanácsolta, hogy a bunyevácok vigyáz-
zanak rájuk, mint a szem k f ny re, semmi esetre se engedj k meg, hogy valami mássá váljanak. „Nektek lehet politikai véleményetek, de semmiképpen sem engedhető meg, hogy ilyen véleményük legyen az olvas k r knek. Ezekben csak a művelődésről szabad beszélni, mert az eddigi tapasztalat szerint a kormány mást nem t rne el.”³⁰

A szabadkai bunyevác kaszinó és annak különböző szekciói elsősorban a színjátszó társulat és a dalárda rendszeresen látogatták a bunyevác falvakat, ahol műsort mutattak be, m velt k és bátorították a népet.

*

A bunyevác olvasókörök és újságok egyaránt fölvetették az anyanyelv kérdését, s azt a követelést, hogy valósítsák meg ama 1868-ban törvényben kimondott jogot, miszerint „az elemi iskolában az oktatás eszköze az anyanyelv”. A bunyevácok az anyanyelvr t vívott harcot a m vel d s gyh z kapcsoltt k, ezzel fedeztt k magukat, ennek az érveivel hangoztt tt k, védelmezték és k vetelt k azt, hogy iskoláikba vezess k be az anyanyelvi oktatást. Igényüket a *Danic *-nak egy cikkében fogalmaztt k meg a legvilágosabban (Milyen a mi népoktatásunk, „Kakva nam je narodna prosveta” címmel): „... Az az ember szerencs ebb, aki tanultabb, az a nép a legerősebb, mely leghaladóbb közoktatással rendelkezik. Az az állam a legerősebb és leggazdagabb, amely a legm veltebb ... A mi közoktatásunk pedig m g alacsony szinten van ... A mi művelődésünk terén ennek a helyzetnek az okát belső rendszerünkben kell keresni ... Jelenlegi iskoláink többségéből ritkán kerülhet ki gyermek olyan műveltséggel, amely a mi népünk műveltségét felemelhetn  ... Iskoláinkban szinte többségében magyar nyelven folyik az oktatás, gyakran a tanító sem tud a magyaron kívül más nyelvet. Az iskol baj r s során a gyermek nem ismer meg más ábécét és más könyvet, csak a magyart ...”

”K nny  kitalálni, miért van mindez  gy. A népiskola, amelyben a gyermekeknek az alapvető tud st kellene megszerezni k, szinte sehogyan nem felel meg a népiskola igazi feladatának: felnövő gyermekeink eltompulnak, benn k a szellemi erők fejletlenek maradnak, s ez al asta és lehetetlenné tette oktatásügyünk bármiféle fejlődését.”³¹

Az oktatásügy, az iskolák, az anyanyelvr t folytatott harc, a nemzeti szellem ébresztése, az olvasókörök, a sajtó — mindez kapcsolatban állott egymással, s ezért a bunyevác hazafiak sem választották el ezeket a kérdéseket a maguk tevek ns ge során, hanem egységben igyekeztt k azokat megvalósítani. Folytatva Antunovi  munkásságát, neveltje és legj bb tanítványa Mijo *Mandi * a

tanítóképző elvégzése után Garán tanítoskodva tankönyveket kezdett írni a bunyevác falvakban működő azon iskolák számára, ahol az oktatás még az anyanyelven folyt. 1880-ban két tankönyvet adott ki, az egyikben a természetrajzot, a fizikát és a nyelvtant dolgozta föl, a másikban a földrajzot, történelmet és alkotmánytant. Ezekre a tankönyvekre nagy szükség volt, mert sok bunyevác tanító nem tudta jól a saját anyanyelvét, s akarla-akaratlanul is arra kényszerült, hogy csak magyar nyelven tanítson. Mandić már a következő évben (1881) tervbe vette lap megindítását is, s e célból mesteréhez, Antunovićhoz fordult támogatásért. Mivel azonban 1883-ban Ivan *Batori-Burnač* megindította a *Bunjevac* c. lapot, Antunović abban a reményben, hogy ez a lap kielégíti a bunyevácok szükségleteit, lebeszélte Mandićot a lapindításról.

Mandić és Antunović hamarosan meggyőződhetek arról, hogy a *Bunjevac* nem tudja és nem akarja a bunyevácok szükségleteit kielégíteni, s ezért akciót indítottak egy másik bunyevác lap megindítása érdekében. Csatlakozott hozzájuk pop-Paja *Kujundžić* is. Mandić, aki 1884-ben Katymáron tanítoskodott, és Kujundžić, aki Bácsbokodon volt káplán, több ízben is meghányta-vetette, milyen kiadványra volna leginkább szükségük a bunyevácoknak. Kujundžić úgy vélte, hogy a naptár az, amelyet a parasztok leginkább vásárolnak, s hogy naptáron keresztül lehet legkönnyebben az egész néppel „elbeszélgetni”, hatni rá és támogatni. Mandić viszont arra az álláspontra helyezkedett, hogy a bunyevácok számára újságot kell kiadni, mert az újság — gyakoribb megjelenése miatt — többet és gyorsabban segíthet a népek. Mindkettő megmaradt a maga nézeténél. Kujundžić még ugyanabban az évben (1884-ben) megindította *Danica* c. naptársorozatát, amelyet később — szabadkai megjelenése miatt — *Subotička Danica* néven jelentettek meg. A naptár hamarosan nagy sikert ért el, s 1889-ben már 4 ezer példányban nyomtatták. Ám Mijo Mandić is megvalósította a maga elgondolását: ugyancsak még 1884-ben megindította Katymáron *Neven* c. újságját, amely egészen az első világháború kitöréséig megjelent, s a bunyevác nemzeti szellem ébresztésének, a bunyevác törekvéseknek fő sajtószervévé vált. Kezdetben Baján nyomtatták, 1886-ban Zomborban, 1887-től pedig Szabadkán.

A *Neven*, amelyben Antunović, Šarčević, Boško Vuić, Blažo Modrošić, valamint Ilija és Pajo Kujundžić is közreműködött, nemzeti vonalat képviselt, amelytől soha nem tért el, s bunyevác követeléseit nem ismertek határokat. Hamarosan követelni kezdte a bunyevác nyelv bevezetését a szabadkai és bajai gimnáziumba, 1886-tól pedig annak ellenőrzését, hogy azok a tanítók, akik úgy tüntették fel, hogy „értik a bunyevác nyelvet is”, csakugyan tudják-e a nyelvet, s ha bebizonyosodik, hogy a többségük nem tudja, helyezték őket mihamarább máshová, „hogy ne áltassák magukat, a gyermekeket és a közoktatásügyet”.³²

A *Neven*, a *Danica* és az 1886-tal megjelenő *Subotičke novine* (Szabadkai Újság) egyre több figyelmet fordított a nyelvoktatásra, s egyre nyíltabban követelte az anyanyelven történő oktatás megvalósítását. A célból, hogy a magyar közvélemény is tudomást szerezzen követeléseikről, s hogy elnyerjék a haladó magyar közvélemény támogatását, Mijo Mandić szerkesztésében a bunyevácok *A bunyevác kérdés* címmel magyar nyelvű könyvecskét adtak ki, amelyben kifejtették a probléma valóságos állását s megismételték követelésüket, hogy az igazság és a jog szerint és az 1868-as törvény alapján a magyar nyelv mellett a bunyevác nyelvet is vezessék be iskoláikba és hivatalaikba. Ám néhány haladó lap kivételével a magyar lapok többsége élesen megtámadta a könyvecskét, szerzőit

azzal vádolta, hogy szerb és horvát szócsövek, s a bunyevác követeléseket elvette. A szabadkai magyar lapok ebben odáig mentek, hogy azt állították: a bunyevác követelések megvalósíthatatlanok, és száz év múlva már a bunyevácok nem is fognak létezni. Válaszolva a *Neven* közölte, hogy az ilyen nézetűek keserűen csalódnak majd, mert „midőn már ezerszámra jutnak el a bunyevác írásművek, könyvek és újságok a néphez, ábránd azt gondolni, hogy a bunyevác nyelv elfelejtődik”³³.

Az anyanyelvért vívott harc a bunyevácokat egyre inkább meglevő olvasókörük köré tömörítette s arra utalta, hogy továbbra is igyekezzenek hasonló egyesületeket és társulatokat létrehozni. Ekkor jelennek meg a színen a kisebb bunyevác ifjúsági csoportosulások is, amelyek 1896-ban meg is alakították „*Kolo mladeži*” (Ifjúsági kör) vagy „*Učena mladež bunjevačka*” (Bunyevác Tanult Ifjúság) nevű egyesületüket. Ez az ifjúság már Antunović, Šarčević, Mandić, Kujundžić és Modrošić hatása alatt nőtt fel. Nemzeti öntudata kiderül abból is, hogy egyesületének alapszabály-tervezetét mindkét nyelven, magyarul és bunyevácul is benyújtotta. Ennek harmadik pontja szerint az egyesület tagja lehetett volna mindenki, aki bunyevácul, horvátul vagy szerbül beszél. Az ifjúság szándéka az volt, hogy hasonló egyesületeket minden bunyevác helységben alapítson, azzal a különbséggel, hogy iskolázatlan bunyevác ifjak is tagjaik lehessenek. Nemzeti programja miatt azonban sem a helyi hatóság, sem pedig a belügyminisztérium nem engedélyezte az egyesület működését, csupán annyit engedtek meg nekik, hogy multságokat tarthatnak. Az egyesület így hát alapszabály nélkül tevékenykedett, de parancsot kaptak, hogy be kell fogadniok azokat is, akik nem tudják az említett nyelveket, az egyesület neve pedig nem lehet „*Kolo mladeži*”, hanem csak „Ifjúsági kör”³⁴.

Az ifjúság, jóllehet tevékenységét nem engedélyezték, nem oszlott fel. Rendszeresen tartott multságokat, rendezvényeket és „prélókat” (fonókat) nemcsak Szabadkán, hanem más bunyevác helységeken is. Ehhez különösen a népi kaszinótól kaptak sok segítséget, amely rendelkezésükre bocsátotta helyiségeit, s tagjai közé fogadta a fiatalokat.

A bunyevác ifjúság jelentős mértékben hozzájárult ahhoz is, hogy a bunyevácok még jobban elmélyítsék kapcsolataikat a horvátokkal és a szerbekkel. Valamennyi bunyevác réteg közül a legerélyesebben harcolt az anyanyelven történő oktatásért, a népművelésért. Támogatta pop-Paja Kujundžićot is abban, hogy megalakítsa bunyevác iskolaegyesületét.

Ám a hatóságok egyre fokozódó nyomása lehetetlenné tette, hogy az anyanyelv bevezetés terén bármiféle eredmény szülessen. Ez csak az első világháború után valósult meg — a Jugoszláviához csatolt bunyevác településeken. Baja, Bácsalmás és környéke nemcsak anyanyelvi oktatás nélkül maradt, hanem bunyevác könyvek és újságok nélkül is. Hiábavalók maradtak az 1911-ben megalakított Bajai Keresztény Olvasókör (Bajska kršćanska čitaonica) ezirányú erőfeszítései is.³⁵

Jegyzetek

1. *Danica*, 1866. 598. l.
2. Uo. 1867. 673. l.
3. *Brankovo Kolo*, 1902. 1349. l.

4. *Javor*, 1862. 24. 1.
5. I. m. 223. 1.
6. *Neven*, 1906. 22. 1.
7. Mijo Mandić: *Pedesetogodišnjica Subotičke Pučke Kasine 1878—1928*. 11. 1.
8. Ivan Evetović: *Gradja*. 2. köt. 241. 1.
9. Antunović: *Rasprava*, 163. 1.
10. *Zastava*, 1869. 106. sz.
11. Miša Dimitrijević az Antunovićről szóló nekrológban. = *Branik*. 1888. január 13.
12. *Letopis Matice Srpske*. 1932. 331. köt. 1—3. füz. 207—210. 1.
13. *Bunjevačka i Šokačka Vila*. 1873., 2. p. (a továbbiakban: Vila).
14. Uo.
15. Levél Ilija Okrugićnak, 1871. május 1. Közli dr. Matija Evetović *Život i rad biskupa Ivana Antunovića* c. könyvében (Subotica. 1935. 140—141. 1.)
16. *Bunjevačke i Šokačke Novine*. 1872. 206. 1. (Ezentúl: *Novine*).
17. *Neven*. 1897. 123. 1.
18. *Vila*. 1873. jan. 1.
19. *Vila*. 1875. 1. 1.
20. *Vila*. 1876. 38. 1.
21. Ivan Evetović: *Gradja*. 2. köt. 240. 1.
22. OL BM All. K. 150-1872-37164.
23. OL BM All. K. 150-1873-7360.
24. OL BM All. K. 150-1873-22969.
25. OL BM All. K. 150-1874-22503.
26. OL BM All. K. 150-1874-26726.
27. *Magyarországi egyletek és társulatok 1878-ban*. Bp. 1888.
28. Az említett olvasókörök alapszabályai, amelyek az OL felsorolt számai alatt találhatóak.
29. Levél Djeno Djulichoz, 1878. március 16-án. Közli Evetović *Antunovićről* szóló művében, 168—172. 1.
30. Uo.
31. *Danica*. 1895. 29. 1.
32. *Neven*. 1886. 10. 1.
33. *Neven*. 1894. 1. 1.
34. A szabadkai magisztrátus 1897. okt. 2-i írásbeli véleménye. Közli Vasa Stajić a *Glasnik istorijskog društva*-ban, 1935/1. sz. 84—86. 1.

Die Entstehung von Büchern, Zeitungen, Zeitschriften und Lesezirkeln bei den ungarländischen Bunjevazen in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts

D. UROŠEVIČ

Bei den ungarländischen Serben und Kroaten entstand vor dem Ausgleich eine Bewegung, die gegen die Entnationalisierung gerichtet war und die kulturelle Bildung und das nationale Erwachen der Bunjevazen fördern wollte.

Zur Entfaltung dieser Bewegung haben Djordje Popović, Boško Vujić, Zmaj Jovan Jovanović und die „Vereinte Serbische Jugend“, vor allem auf kulturellem Gebiet, eine vielseitige und konkrete Hilfe geleistet. Aufgrund dieser Hilfe und der Möglichkeiten, die vom Nationalgesetz XLVI/1868 geboten wurden, begannen Bozo Šarčević und Ivan Antunović die Volksbildungsaktion, der nur der Ausbruch des ersten Weltkrieges ein Ende bereiten konnte. Aufgrund der gesetzlich gesicherten Rechte beschließen sie beide, für die Bunjevazen und Sokazen, die bis jetzt keine nationalsprachigen Bücher und Zeitungen hatten, ein Blatt zu gründen.

Am 19. März 1870 erschien dann nach vielen Schwierigkeiten und mehrmaligem Schei-

tern die erste Nummer der „Bunjevačke i šokačke novine“ (Bunjevazer und Sokazer Zeitung), was vor allem dem Willen und Ausdauer Antunović's und dem Beistand der einfachen Bunjevazen zu verdanken war.

Das Blatt hat sich zum Ziel gesetzt die Selbstbildung der Bunjevazen zu fördern. Nur das könnte die Selbstbildung gewährleisten — meinte das Blatt —, wenn das Volk einen gehörigen Grad des Wohlstandes erreicht und sich selbst retten will. Außer populärwissenschaftlichen Bestrebungen betonte das Blatt zugleich immer stärker die zweite Zielsetzung: den Kampf um die nationale Gleichberechtigung.

In den 70er Jahren des vorigen Jahrhunderts war es keine leichte Sache, eine Zeitung zu gründen. Die Behörden haben einem jeden Schritt Antunović's und seiner Mitarbeiter, aber auch den Zeitungsabonnenten eifrig nachgespürt. Auf Druck der Behörden mußte schließlich Antunović am 26. Dezember 1872 das Blatt einstellen.

Die jüngeren Mitarbeiter und Kampfgenossen Antunović's ließen sich aber damit nicht zufriedenstellen, daß die Bunjevazen ohne Zeitung bleiben. Sie haben die „Vila“, die bis jetzt ein Beiblatt der Zeitung war, als eine selbständige Zeitung mit dem selben Ziel und Inhalt, schon im Jahre 1873 veröffentlicht.

Die Wiedergeburt der „Vila“ dauerte jedoch nicht lange. Die Behörden bereiteten immer neue Hindernisse den Redakteuren und Herausgebern der Zeitung, bis auch dieses Blatt in August 1876 eingestellt werden mußte.

Gleichzeitig mit den Zeitungsversuchen begannen die Bestrebungen, Vereine für die Bunjevazen zu gründen. Anfang der 70er Jahren des vorigen Jahrhunderts entstanden die ersten Bunjevazen-Vereine. Der erste Verein durfte 1872 in Bática eröffnet werden. Im nächsten Jahr waren schon in den meisten Bunjevazen-Dörfern um Kalocsa, Baja, Bácsalmás und Szabadka Lesezirkel tätig.

Die Tätigkeit der Lesezirkel war nicht ergebnislos. In den Dörfern wuchs sprunghaft das Interesse für das Lesen und für die Selbstbildung. Diese Lesezirkel waren damals — infolge ihres nationalen Charakters — die einzigen „offiziellen“, legalen Institutionen, die sich mit kulturellen Fragen der Bunjevazen beschäftigt haben.

Der beste Schüler Antunović's, Mijo Mandić begann Schulbücher zu schreiben. 1884 begründete er in Katymár die Zeitung „Neven“, die bis zum Ausbruch des ersten Weltkrieges regelmässig erschien und zum Hauptorgan des Erwachens des Bunjevazer Nationalgeistes wurde. Kujundžić begann in demselben Jahr die Kalenderreihe „Danica“ zu veröffentlichen, die später, da sie in Szabadka erschien, „Subotička Danica“ genannt wurde. Die „Neven“, die „Danica“ und die seit 1886 erscheinende „Subotičke Novine“ widmeten immer mehr Aufmerksamkeit dem Sprachunterricht und forderten immer nachdrücklicher die Durchführung des muttersprachlichen Unterrichts.